

Před nedávnem vyšla v Polsku nejnovější učebnice římského práva z pera známého romanisty Kazimierze Kolańczyka: *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973, Państwowe wydawnictwo naukowe, 488 str. Je to dílo závažné a jeho obsah nutí k hlubšímu zamyšlení nad celým souborem otázek, s nimiž se každý autor učebnic římského práva musí tak či onak vypořádat. Rád bych se v tomto stručném příspěvku dotkl aspoň některých zvláště důležitých bodů.

1. Napsat dobrou učebnici kteréhokoli oboru je úkol vysoce náročný, odpovědný a obtížný. Ale pokud jde o učebnice římského práva, zde všechny obtíže jakoby se umocňovaly, což je dáno zvláštní povahou tohoto oboru.

Především je zde třeba zpracovat kulturní jev, který se bez přerušení vyvíjel v obrovském časovém rozpětí, tj. déle než 1000 let (a pak jeho vývoj v pozměněné podobě pokračoval ještě dalších téměř 800 let) - vyvstává zde tedy jako přednostní otázka správná periodizace podle rozhodujících historických ukazatelů.

Dále je to nesmírné bohatství látky, nakupené za tak dlouhou dobu, kdy se nejen jednotlivé právní instituce, nýbrž i jejich dílčí znaky a právní figury, nehledě ani na stále se prohlubující ryze teoretické výsledky, byly postupně intenzívně rozpracovávány, někdy až do nejjemnějších odstínů - jen zvládnout alespoň základní masu tohoto nepřehledného materiálu je úkol stojící na hranicích lidských možností.

A tato přebohatá látka byla v uplynulých osmi stoletích již nesčetněkrát zpracována nejpřednějšími právníky všech zemí. Jen samotných učebnic římského práva a jen z 20. stol. je těžko přehledná řada - je proto pochopitelné, že i nejpilnější romanisté mohou znát jen určitý výběr romanistické literatury a do hloubky jen zcela úzký výsek celého oboru.

Kromě hlediska vertikálního (historického) je třeba látku rozdělit i horizontálně a při výkladu římského práva postupovat tak, aby se co možná v ničem nepředbíhalo a aby se také nic neopakovalo - otázka správného systému učebnice.

S tím souvisí celá skupina obtíží rázu pedagogického, počínaje již rozsahem učebnice, která má obsahovat vše podstatné, ale přitom nemá být nadměrná. Výklad musí dále přihlížet k zařazení římského práva do studijního plánu, k předběžnému vzdělání posluchačů práv a zejména ke

společenskému postavení římského práva v dané zemi a tedy ke společenské potřebě studia římského práva, neboť každá učebnice římského práva je zároveň věrným zrcadlem vztahu té které společnosti, té které doby a té které země k tomuto vědnímu oboru.

2. A tak není divu, že každý romanista přistupoval vždy k problému učebnice římského práva s největší odpovědností a obezřetností, zpravidla až po více desetiletích vědecké a pedagogické činnosti, a ukládal do nich nejnovější plody svého badatelského úsilí. A mnozí autoři učebnicí římského práva svou vědeckou tvorbu vlastně zakončili.

Z dějin právní romanistiky jsou známé četné příklady vynikajících učebnic, které hluboce ovlivňovaly současníky a vycházely v dalších a dalších vydáních, někdy i po smrti autorově. Tak např. mimořádný úspěch měly učebnice Heinecciovy (1681-1741, *Elementa iuris civilis secundum ordinem Institutionum* a *Elementa iuris civilis secundum ordinem Pandectarum*) a na ně navazující učebnice Höpfnerova (1743-1796, *Theoretisch-praktischer Commentar über die Heineccischen Institutionen*).

Z novější doby lze jako zvláště vynikající uvést učebnice Arndtse (1803-1878, *Lehrbuch der Pandekten*; 10. vydání bylo přeloženo do češtiny), Windscheida (1817-1892, *Lehrbuch des Pandektenrechts*) nebo Sohna (1841-1917, *Institutionen des römischen Rechts; Geschichte und System des römischen Privatrechts*), z moderní doby učebnice Guarina (*Diritto privato romano; Storia del diritto romano*), Kasra (*Das römische Privatrecht* /vyšlo též jako zkrácená studijní příručka/; *Das römische Zivilprozessrecht*), Volterry (*Istituzioni di diritto privato romano*) a Gaudemeta (*Institutions de l'Antiquité* /s vynikající romanistickou částí/).

Z tvorby českých romanistů sem patří především učebnice Heyrovského (*Dějiny a systém soukromého práva římského; Římský civilní proces*) a Somra (*Učebnice soukromého práva římského; Prameny soukromého práva římského*).

3. Byla-li tedy pro buržoazní romanisty tvorba učebnice římského práva vždy tvrdým oříškem, pak pro romanisty marxistické jsou překážky, které nutno zdolat, ještě obtížnější. I jejich učebnice mají být po stránce odborné na špičkové úrovni (a již tento požadavek je za stá-

vajících podmínek velmi těžko dosažitelný), ale nadto mají přesvědčivě demonstrovat přednosti marxistického pojetí římského práva již v době, kdy marxistická monografická tvorba je teprve v počátcích svého vývoje.

Vlastně každý římskoprávní institut by měl být důkladně prostudován nejen co do své právní stavby, nýbrž i co do svého vzniku, jakou společenskou potřebu uspokojoval, i společenské funkce, kterou plnil v dalších fázích svého vývoje, komu prospíval, komu škodil atd. Podobně o každé právní normě a o každé změně dosavadní právní praxe by mělo být známo, v zájmu koho se tak dělo, jaký byl tehdy poměr třídních sil a jak probíhal boj o takovou změnu apod. Ale - kdy budeme tak daleko?

O nepoměrně větší závažnosti a odpovědnosti marxistického řešení nás snadno přesvědčí rozbor každé jednotlivé otázky.

Tak hned začneme-li zkoumat samotný předmět výkladu. Samozřejmě, jde o římské právo, ale o jaké římské právo? Jen historické římské právo nebo římské právo v nějakém širším až nejširším smyslu, tj. římské právo sahající až do dnešní doby? A když jen historické římské právo, pak které? Ze všech jeho časových úseků nebo např. jen právo klasické nebo zase jen justiniánské? Nebo kombinace několika časových úseků a kterých? Dále, římské právo celé, tedy veškerý právní řád Římské říše nebo jen některou jeho část a kterou nebo které? Třebas jen právo soukromé nebo také ještě právo procesní nebo i právo trestní? Které části římského práva je třeba probrat úplně a které jen zčásti v úže či širě vymezeném výseku? Atd., atd., nejrůznější kombinace již romanisté vyzkoušeli.

Správné marxistické řešení je nepochybně komplexní, tj. výklad celého právního řádu Římské říše od počátků Říma do doby Justiniánovy (historické římské právo v plném slova smyslu) ale autor si musí zároveň položit otázku: je takovéto vědecké řešení ve vysokoškolské učebnici také didakticky únosné při daném počtu hodin pro výuku římského práva?

Podobně je tomu i s dalším, neméně vážným a závažným problémem, jakým je systém výkladu. V Itálii, kde existují zvláštní učebnice dějin římského práva a institucí římského práva, je úkol autorů v tomto směru přece jen snazší. Naproti tomu v ostatních zemích (a také u nás) jsou učebnice římského práva jednotné a tu je třeba se rozhodnout. Má výklad postupovat institucionálně (podle jednotlivých úseků římského práva s užšími či širšími zámkami vývoje probíraných institutů) nebo historicky (v několika velkých etapách s celkovým vyličením práva dané doby) nebo kombinovaně a jak?

Podle mého názoru marxistickému pojetí nejlépe odpovídá výklad římského práva ve třech základních etapách (raného, rozvinutého a pozdního otrokářského řádu římského) s exkursem dozadu (do rodové společnos-

ti) i dopředu (pojuztiniánské osudy římského práva). Jen tak lze společlivě osvětlit právo jako jev těsně se přimykající k životu společnosti dané doby, jen tak jednotlivé právní instituty do sebe organicky zapadají a jen tak si lze učinit jasnou a správnou představu o tom, jak vypadalo římské právo ve svém souhrnu v určité historické době. Ovšem tento systém vertikálně horizontální by asi narážel - jak lze usuzovat ze zkušeností nabytých při zkouškách - při daném omezeném počtu hodin a neprodleně následující zkouškou za jeden (nebo i dva semestry) na to, že posluchači, kteří jsou teprve na počátku svých právnických studií a nedovedou se ještě vypořádat s velkým rozsahem látky (tj. neadaptovali se ještě náležitě na vysokoškolské studium), by si asi těžko osvojovali vnitřní souvislosti všech právních institutů přes všechna historická údobí.

Tyto dva příklady za všechny ostatní jasně dokládají mimořádné obtíže, s nimiž se musí romanista-marxista za dnešních podmínek potýkat. Na jedné straně se musí spokojit výsledky jen prozatímními, protože speciální marxistický výzkum daného problému ještě dostatečně nepokročil, na druhé straně marxistické řešení již jasně poznané nemůže se v učebnici z důvodů ryze praktických (didaktických) uplatnit a nezbyvá mu než uchýlit se k nějakému kompromisu.

Z toho tedy vyplývá, že v současné době nutno každou marxistickou učebnici římského práva posuzovat z hlediska dnešních možností, ovšem zároveň s výhledem na práce budoucí a dokonalejší.

4. Podívejme se nyní, jak vyřešil otázku učebnice římského práva polský romanista Kazimierz Kolańczyk.

Již rozsah jeho díla jasně dosvědčuje velký význam, jaký se dnes výuce římského práva přikládá v socialistickém Polsku. Kniha je rozdělena do sedmi částí: Úvodní problémy (str.13-87), Římský civilní proces (88-163), Právo osob (164-205), Právo rodinné (206-243), Právo věcné (244-311), Závazky (312-433), Právo dědické (434-468). Celkem se tedy K. přidržuje dnes nejběžněji používaného dělení římského práva s tím, že bohatě vybavuje úvodní část a klade zvláštní důraz na procesní právo.

Svůj zásadní přístup k celému problému objasňuje v předmluvě, kde zejména uvádí, že se zabývá jen "ryzím" autentickým historickým právem římským, že vyzdvihuje právní problémy, před nimiž stála a jež řešila římská společnost a římský stát, a že v rámci právních institutů bude ukazovat jejich praktický smysl, jejich hospodářské a společenské ostří, jakož i pravidelnost a výjimečnost při jejich užívání.

V úvodní části nejprve vymezuje předmět svého výkladu v zásadě toliko na právo klasické (I.-III.stol.n.l.), na právo římských občanů a jen na právo soukromé - za tento rámec vychází jen výjimečně pro bliž-

ší osvětlení látky. Je zřejmé, že k tak podstatným omezením nutí K. - jak výše naznačeno - jen didaktické důvody.

V dalším vysvětluje význam římského práva z hlediska historického, z hlediska vědeckého bádání a zejména z hlediska didaktického, neboť mimořádná užitečnost římského práva při výchově právníckého dorostu je nyní již obecně uznávána (i ve státech socialistického tábora) a proto také se tomuto oboru vyučuje na universitách celého světa. K. zdůrazňuje momenty, které jsou pro posluchače práv mimořádně důležité, od neobyčejné dynamiky římského práva a třídního dopadu právních norem až po právní techniku a terminologický aparát, který se již dávno stal mezinárodní právníckou abecedou. Zatímco pro kapitalistické státy má římské právo význam podle zásady kontinuity, pro socialistické státy je naopak důležité podle zásady kontrastu; v obojím případě však je - podle známého výroku polského civilisty Wasilkowského - ideálním tertium comparationis a zároveň pokladnicí vědy o vývoji právních koncepcí a institucí.

Pozornost zasluhuje také zvláštní bod, v němž autor přesvědčivě vysvětluje příčiny a společenský význam kasuistiky římského práva.

Problém systematiky římského práva v učebnici K. velmi zajímá: rozebírá jednak systém Gaiův a systém Justiniánův, jednak systém pandektní, ale též systém, jehož sám užívá ve své učebnici a který se těsně přimyká ke studijnímu plánu výuky římského práva na polských universitách, kde na první semestr připadá - kromě úvodní problematiky - právo procesní, právo osob a právo rodinné, zatímco právu majetkovému - právo věcné, právo obligační a právo dědické - je věnován semestr druhý.

Celý další a daleko převažující obsah 1. části (str. 26-88) zaujímá výklad pramenů římského práva.

Pokud jde o periodizaci, K. rozlišuje dějiny římského státu na království (754-509 př.n.l.), republiku (509-27 př.n.l.), principát (27 př.n.l.-235 n.l.) a dominát (235-565); dějiny římského práva pak rozděluje na právo starožitné či archaické (do 264 př.n.l.), právo rozvoje a právo klasické (do 235) a dobu úpadku (do smrti Justiniána I.), přičemž právo justiniánské (527-565) je pouhým pododdílem tohoto období. Rovněž při výkladu o právu klasickém a úpadkovém se K. v jednotlivých pododdílech drží hlediska historického. Tak v partii věnované "době rozvoje a klasického práva" hovoří nejprve o právu obyčejovém, poté o zákonu XII desek a dalších zákonech, usneseníh senátu a císařských konstitucích. Následuje pravotvorná činnost magistrátů, pravotvorná činnost učených právníků a systém klasického práva. Podobně je tomu v pododdíle "Doba úpadková", který končí podrobným rozbohem Justiniánova zákonodárského díla.

Druhá část se zabývá civilním procesem. Již pouhé číselné srovnání

naznačuje, že K. považuje tuto látku za mimořádně důležitou, jak to ukazuje i jeho literární tvorba. A tato důležitost procesního práva římského je dána přečetnými vazbami vnitřního i vnějšího rázu s právem občanským. Zatímco např. Kaser ve své výše citované učebnici (*Römisches Privatrecht. Ein Studienbuch*, München 1968, 6. vyd.), dnes již klasickém díle, věnuje procesu jen jednu jedenáctinu místa, u K. je to celá šestina díla!

To umožnilo autorovi bohatě rozvinout výklad do tří velikých oddílů, z nichž první pojednává o společných charakteristických rysech, zejména o rozdělení procesu do dvou fází, o soudních orgánech, o procesních stranách a také o ústředním pojem procesního (a vlastně celého římského) práva, jímž byla *actio*. Druhý a hlavní oddíl, o vlastním řízení a o exekuci, je opět vybudován přísně podle hlediska historického, kde za sebou následuje výklad o procesu legisakčním, formulovém a kogničním, pochopitelně nejdříve a s největším důrazem na procesu s formulami. Konečně třetí oddíl vysvětluje mimoprocenční ochranu různými prostředky jako byly zejména prátorské stipulace, *missio in possessionem*, *interdicta* a *restitutio in integrum*.

Právo osob obsahuje dva veliké oddíly, o způsobilosti k právům a o způsobilosti k činům. První z nich, obsažnější, se zabývá hlavně osobami fyzickými. Pod hlavičkou *status libertatis* se zde jedná nejen o osobách svobodných, nýbrž i o otrocích, propuštěncích a osobách polosvobodných, jakými byly zejména *personae in mancipio* a *coloni*. Zvláštní pozornost věnuje K. přirozeně otrokům, zdůrazňuje jejich hospodářskou a společenskou sílu a v důsledku toho i jejich měnící se situaci právní. Také propuštěncům vyhrazuje náležité místo pro dvojakost a někdy i problematičnost jejich právního postavení. Zatímco zmínky o cizincích (*peregrini*) a vlastně i celý výklad o *status civitatis* je vzhledem ke koncepci díla mnohem stručnější. Podobně sevřený je i výklad o *status familiae* a o právnických osobách.

Ale ani v oddíle o způsobilosti k činům (tuto látku řadí více autorů mezi tzv. obecné nauky), který obsahuje rozsáhlý, zajímavý a důležitý teoretickoprávní materiál, nevychází K. z rámce nejnútnejších informací - tak např. podmínce (*condicio*), kterou římscí právníci podrobně rozpracovali, věnuje pouhou stránku, otázce projevu vůle (*voluntas*) ještě méně. V partii o zastoupení využívá mnoho odkazů na jiná místa v učebnici a omezuje se v podstatě na stručné odstavce o potřebě zastoupení a o zastoupení přímém a nepřímém.

Ve třetí části probírá K. právo rodinné, které je ze všech částí nejméně problematické. Přidrží se běžně užívaného rozdělení na tři

oddíly, které nazývá Právo manželské (s výstižnou charakteristikou celkové povahy římského manželství, výkladem konkubinátu a zařazením manželského práva majetkového), Otcovská moc (rovněž s aspektem majetkoprávním) a Poručenství a opatrovnictví.

Následuje velmi důležitá čtvrtá část o právu věcném. Zde autor nejprve - po rozlišení různých kategorií věcí v římském právu - vysvětluje pro studenty obtížnou, ale právnicky velmi cennou problematiku držby, dále její různé druhy, jakož i nabytí, pozbytí a ochranu držby.

Těžištěm celé části je pochopitelně výklad o právu vlastnickém, kde K. klade veliký důraz již na jeho historický vývoj od vlastnictví kviritského přes vlastnictví bonitární, provinční, cizinecké a vulgární až po vlastnictví justiniánské. Teprve poté začíná vlastní zevrubný výklad o římském vlastnictví obecně, dále o jeho nabytí, ztrátě a ochraně.

Posledním a již stručným oddílem této části jsou práva k věci cizí, tj. hlavně služebnosti a pak emphyteusis, superficies a právo zástavní.

Daleko nejvíce místa - více než čtvrtinu celého díla - věnuje K. v páté části právu obligačnímu, které na rozdíl od většiny učebnic rozděluje pouze na tři veliké oddíly:

V prvním z nich pojednává o obecných rysech závazků; zde zvláště zaujme výklad o funkci a významu obligací, jak ani zdánlivě úplná rovnost stran nebyla ve skutečnosti zbavena svého třídního ostří. Pod názvem "Modifikace plnění a odpovědnost za škodu" probírá autor důležité průvodní jevy obligací, totiž majetkovou škodu a různé stupně zavinění dlužníka, náhradu škody, smluvní pokuty a prodlení.

Hlavní váha této části spočívá ovšem na výkladu jednotlivých závazků, účelně odstupňovaným podle jejich významu. Tak mezi kontrakty mají reálné kontrakty podstatně více místa než verbální, a literární kontrakty zase mnohem méně než konsensuální, mezi nimiž vévodí hlavní smlouva a svou stavbou jedinečný výtvar římských právníků, totiž *e m p t i o - v e n d i t i o*. Stručněji pojednává K. o závazcích z deliktů a na konci oddílu zcela zběžně o závazcích z jednání osob a *l i e n i i u r i s* a odpovědnosti za škodu způsobenou zvířaty.

V posledním oddíle této části se autor zabývá jevy, které se v praktickém životě často vyskytují - pojištění, převod a zánik obligací - a které jsou i teoreticky velmi zajímavé.

Závěrečnou částí celé učebnice je právo dědické, které dává K. rovněž dobrou příležitost k hlubšímu historickému záběru.

Po obecné charakteristice pojmů zde užívaných následuje hlavní oddíl této části o povolání k dědictví, a to jak testamentárnímu, tak i intestinátnímu. Celou učebnici pak zakončuje oddíl o nabytí dědictví a o jeho účincích, kam autor zařazuje též výklad o legátech a fideikomisech.

5. Není úkolem recenzentovým vyvracet pojetí, pro něž má autor dobré důvody, i když každá recenze do značné míry je konfrontací názorů a pojetí autorových a recenzentových. Také zde na více místech předchozích řádků vplynuly takové rozdíly, ale - kteří dva romanisté se na spleť problematiku římskoprávních učebnic a jejich konkrétního rozpracování dívají stejně? Recenzent má spíše jen hodnotit autorovy důvody a pak hlavně zkoumat, jak autor svá pojetí ve svém díle uskutečnil.

A tu, pokud jde o zpracování učebnice, nutno říci, že K. svůj zámer, vytyčený v předmluvě, beze zbytku splnil.

Již od prvních stránek, od výkladu kasuistiky v římském právu (jehož význam již předtím velmi pěkně vystihl) a rozdělení římského práva na veřejné a soukromé zaujímá ke každému důležitému jevu stanovisko důsledně třídní. Marxistickému pohledu - v mezích výše uvedených - věnuje nadto dostatečně místa při každé vhodné příležitosti, zvláště v úvodních partiích jednotlivých částí, i u četných právních institutů ve speciálních bodech nazvaných Funkce a význam.

Vhodně využívá nejnovějších poznatků právní romanistiky, jak se to jeví např. již v partii o "vulgárním římském právu" (str.72-75). Přitom zároveň úspěšně vyřešil choulostivou otázku bibliografie a poznámek pod čarou tak, že nepřináší - jak tomu bývá obvykle - na začátku díla rozsáhlou bibliografii, nýbrž opírá se v tomto směru prostě o učebnici Osuchowského a sám už jen v poznámkách pod čarou, které věcně doplňují text, uvádí pozdější literaturu, kterou Osuchowski již nezachytil.

Technická stránka K. učebnice je rovněž na výši. Výklad je jasný a postupuje přehledně, jak tomu má být ve vysokoškolské příručce, a opírá se o bohatě rozpracovaný obsah - ovšem věcný rejstřík by vedle toho byl stejně užitečný (hlavně pro nalézání latinských termínů a vnitřních vazeb) a ještě by zvýšil hodnotu díla.

Celkem tedy význam K. učebnice není v nějakých převratných novotách, ani v originálním systému, nýbrž v jasném, střízlivém a uceleném podání a v prohloubeném marxistickém pohledu. Jsou zde tedy dobře vyvážené dva nejzákladnější požadavky marxistické učebnice římského práva, totiž jasná právní konstrukce a správný marxistický pohled.

A tak můžeme uzavřít, že ve srovnání s dřívějšími porevolučními polskými učebnicemi Lapického (Prawo rzymskie, Warszawa 1948), Taubenschlaga (Rzymskie prawo prywatne, 2.vyd. Warszawa 1969), Osuchowského (Zarys rzymskiego prawa prywatnego, 4. vyd. Warszawa 1971) a Wilińskiego (Das römische Recht, Leipzig 1966), znamená K. dílo v polské romanistice výrazný krok vpřed.

Milan Bartošek